УДК 336.71 **DOI**: https://doi.org/10.31521/modecon.V26(2021)-26

Шелудько С. А., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

ORCID: 0000-0003-0636-4940
e-mail: s.szeludko@gmail.com

Єгорова А. С., студентка факультету фінансів та банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

ORCID: 0000-0003-0030-8307
e-mail: anastasiia.eee@gmail.com

Сутність комплаєнсу та його місце в банківському ризик-менеджменті

Анотація. *У статті визначено історичні передумови поняття «комплаєнс» та запропоновано власне визначення, відповідно до якого комплаєнс – це система заходів, що здійснюються з метою дотримання внутрішніх правил та зовнішніх вимог організацією, його окремими підрозділами та співробітниками. З'ясовано, що, корелюючи з організаційними та правовими поглядами на визначення поняття «комплаєнс», найбільш вдалим є системний підхід. Це обумовлено тим, що наведений підхід глибино показує системність та комплексність комплаєнсу в структурі управління банківської установи. Наведено систему комплаєнсу в розрізі елементів, що впливають на реалізацію комплаєнс-ризику. Досліджено комплаєнс-ризик як нефінансовий банківський ризик; визначено, що він може бути як джерелом, так і наслідком реалізації інших видів ризику. Проаналізовано структуру витрат на комплаєнс банків і фінансових установ Європейського Союзу у 2019 році. Виявлено, що з метою підвищення ефективного комплаєнс-контролю в міжнародному банківському бізнесі, використовуються технології штучного інтелекту. Зроблено висновок про те, що надалі банківським установам слід приділити особливу увагу розробці стратегії, що дозволить одночасно зменшити витрати та підтримувати надійну систему комплаєнсу. Обґрунтовано місце комплаєнсу в системі ризик-менеджменту банку, що є інтегральною та невіддільною частиною механізму управління ризиками, спрямованою на забезпечення відповідності діяльності банку законодавчим і стандартизаційним вимогам.*

Ключові слова*: комплаєнс; комплаєнс-контроль; комплаєнс-ризик; міжнародний банківський бізнес; ризик.*

Sheludko Sergii, PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Banking, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine

Yehorova Anastasiia, Student of the Faculty of Finance and Banking, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine

The Essence of Compliance and its Place in Banking Risk Management

Annotation. Introduction*. The versatility of modern international banking, instability of the global financial environment and dynamism of normative regulation necessitates a strong need not only to implement standards and regulations of banking, but also to follow such guidelines and monitor compliance with their principles and norms. In such conditions, the study of the essence, organizational and economic principles and features of the practical implementation of compliance in banks is a particularly important scientific task.*

Purpose*. The aim of the paper is to study the scientific and theoretical foundations, analysis of the compliance system in conditions of internationalization of the banking business.*

Results. *It has been determined a historical prerequisites of "compliance" and it has been offered the own definition of compliance which means a system of the actions carried out for the purpose of observance of internal rules and external requirements at the same time as a whole by the organization, its separate divisions and employees. It has been confirmed the essential value of the qualitative classification of banking risks, which is used as a result to find reserves to improve the efficiency of risk management of banking operations. The compliance system has been presented in terms of elements that affect the implementation of compliance risk. Compliance risk as a non-financial banking risk has been studied and determined that it can be both a source and a consequence of the realization of other types of risk. It has been analyzed the structure of compliance costs of banks and financial institutions of European Union in 2019.*

Conclusions. *In order to increase effective compliance control in the international banking business, artificial intelligence technologies are used. It has been concluded that in the future banking institutions should focus on developing a strategy that will at the same time reduce costs and maintain a reliable system of compliance.*

Keywords: *compliance; compliance control; compliance risk; international banking business; risk.*

JEL Classification*: G21; G32.*

Стаття надійшла до редакції: 13.03.2021
Received: 13 March 2021

Постановка проблеми. Багатогранність сучасного міжнародного банківського бізнесу, нестабільність глобального фінансового середовища та динамізм нормативного регулювання обумовлює високу потребу не лише у впровадженні стандартів і нормативів банківської діяльності, а й у слідуванні відповідним настановам і контролі виконання їх принципів і норм. У таких умовах особливо актуальним науково-прикладним завданням є дослідження сутності, організаційно-економічних засад і особливостей практичного впровадження комплаєнсу в банках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу сучасних світових уявлень про зміст поняття комплаєнсу було викладено у працях наступних іноземних вчених: М. Верешне Шомоши [5], Шона Дж. Гріффіта [6], Е. Міша [7], Р. Зульфікар, Н. Луквіарман, Д. Сухарджанто, Т. Ісмаїл, К. Дві Астуті, М. Меутія [10] та ін. Розвиток основних дослідницьких положень та трансформації окресленої проблематики в Україні розглянуто сучасними вченими-економістами Я. Жарій, Л. Калініченко [1], І. Коляда, Л. Правдива, О. Сарахман [2], А. Цюцяк [4] та іншими.

Формулювання цілей дослідження. Мета статті полягає у визначенні сутності комплаєнсу та встановленні його місця в банківському ризик-менеджменті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виникнення комплаєнсу пов'язане з глобалізацією та посиленням взаємозв'язків і взаємозалежностей між світовими та внутрішніми ринками, зокрема – з наслідками інтернаціоналізації світової фінансової системи. Зазначені тенденції надають усе більшої актуальності вирішенню широкого кола проблем, пов'язаних із контролем над формальною стороною бізнес-процесів інституцій банківської та парабанківської систем. Одним із напрямів удосконалення цих процесів є різноманітні комбінації застосування досвіду з суміжних сфер: соціології, політології, юриспруденції та психології в економічному просторі. Результатом такої роботи і є комплаєнс. Центральною ланкою, яка пов'язує комплаєнс, як напрям, з іншими сферами діяльності, є поняття «норма». Розробка норм відбувається насамперед у рамках права, проте механізми їх реалізації втілюються в економічній діяльності суб'єктів на макро- і мікрорівнях [5].

Термін «комплаєнс» найчастіше використовується у банківській сфері. Історично концепція комплаєнсу формувалась у сфері боротьби з корупцією, протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом та фінансування тероризму. Зважаючи на відносну «молодість» комплаєнсу як об'єктивного явища банківської практики, цілісна наукова концепція цієї категорії відсутня.

Варто зазначити, що в перекладі з англійської «compliance» означає відповідність вимогам або нормам. Цей термін походить від дієслова «to comply» зі значеннями «виконувати», «погоджуватися», «узгоджуватися».

На наш погляд, комплаєнс – це система заходів, що здійснюються з метою дотримання внутрішніх правил та зовнішніх вимог одночасно в цілому організацією, його окремими підрозділами та співробітниками. Корелюючи з організаційними та правовими поглядами на визначення поняття «комплаєнс», вважаємо, що найбільш вдалим є системний підхід.

Головною метою запровадження комплаєнсу для будь-якого економічного суб'єкта є мінімізація ризику залучення його у процеси, що можуть призвести не тільки до фінансових втрат, а й до втрати довіри з боку регулюючих органів, інвесторів, партнерів, акціонерів, клієнтів тощо. Не менш важливими перевагами введення комплаєнсу вважають підвищення ефективності діяльності, збільшення конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості.

Протягом 2014-2018 рр. на банківську систему України значно вплинули зміни економічних умов, зокрема воєнні дії спричинили зменшення активів, та як результат на деякі банківські установи припала велика кількість ризиків та загроз. Споглядаючи та безпосередньо відчуваючи вплив зниження фінансової стійкості усієї системи, банківський сектор економіки втрачає точність прогнозування перебігу подій. На сучасному етапі банківський бізнес вирізняється високим ступенем ризику у порівнянні з іншими сферами економічної діяльності.

Враховуючи транскордонний характер більшості фінансових операцій, який стає все більш значущим за останні десять років, то можна спостерігати чітку тенденцію зростання рівня саме нефінансових ризиків. Так, продовжуючи аналіз комплаєнсу, варто пам'ятати, що ефективному здійсненню комплаєнсу в банках України перешкоджає, окрім відсутності розуміння ролі комплаєнсу, ще й недооцінка комплаєнс-ризиків.

Діяльність суб'єктів банку на кожному з рівнів спричиняє виникнення сукупності ризиків певних видів. Комплаєнс-ризики, а саме втрати через порушення внутрішніх або зовнішніх стандартів і нормативів, спричиняють певні операції, що проводять банки за дорученням клієнтів або для власних потреб [3, с. 125].

Основними чинниками комплаєнс-ризиків є певні недоліки в організації системи внутрішнього контролю банку. Серед інших важливих факторів виділяють: участь співробітників банку в сумнівних операціях, їх недостатній рівень професійної підготовки; неефективна робота системи фінансового моніторингу та ризик-менеджменту. Як бачимо, наведені «каталізатори» комплаєнс-ризиків виникають у результаті невиконання принципів комплаєнсу. Зазначені вище причини одночасно можна вважати й ознаками, оскільки вони одразу сигналізують про порушення законодавства та інших норм, а також про проведення сумнівної фінансової операції, і, як наслідок, призводять до проявлення самих ризиків.

Питання щодо встановлення видів комплаєнс-ризиків досі залишається невирішеним та зустрічається в дослідженнях нечасто [1; 3]. Видами комплаєнс-ризику

вважають: продуктовий ризик, регулятивний ризик, юридичний ризик, репутаційний ризик, операційний ризик.

Зосередимо свою увагу на тих видах ризиків, природою появи яких, на нашу думку, є саме комплаєнс-ризик.

На перший погляд неочевидний вид комплаєнс-ризику – продуктовий, позначається у самому визначені «комплаєнс» Федеральною корпорацією страхування вкладів (FDIC, США) [5]. Продуктовий ризик – це характеристики, які, ймовірно, призводять до дотримання відповідності, що є індивідуальними для кожного банку. Ризик продуктовий має свої різновиди та з метою підвищення прибутковості установи, постійно модифікується.

Регулятивний ризик відносять до потенційно можливих наслідків для широкого кола суб'єктів банківської системи. Він являє собою загрозу втрат через недотримання банком зовнішніх регулятивних вимог та внутрішніх правил. Як результат, виникають фінансові збитки та витрати для банку, а іноді й клієнтів.

Ризик репутації – це ризик втрати ділової репутації, що може призвести до виникнення в кредитній організації збитків внаслідок несприятливого іміджу банку. Порушення принципів професійної етики, відсутність належного досвіду (навичок) у виявленні сумнівної діяльності, яка відповідно до законодавства країни здійснюється протиправно, публікація негативної інформації щодо конкретного банку призводять до реалізації цього виду ризику.

Позитивна ділова репутація є необхідною умовою для конкурентоспроможного існування банківської установи та полягає у підвищенні її вартості, рентабельності та загальної привабливості як для клієнтів або контрагентів, так і при наборі кадрів. Акумулюючи негативний результат реалізації наведених вище ризиків, комплаєнс-ризик має непередбачуваний характер впливу на діяльність банківської установи.

Аналіз динаміки певних банківських ризиків певним чином показує саму специфіку діяльності банківської установи. Банки, проводячи будь-яку банківську операцію, наражаються на потенційну можливість реалізації одразу декількох ризиків. Проаналізуємо пропоновану на рис. 1 концептуальну модель комплаєнсу в розрізі елементів, що впливають на реалізацію комплаєнс-ризику.

Зі змісту рис. 1 випливає, що, аби регулювати комплаєнс-ризик, слід ураховувати, перш за все, предмет комплаєнсу. Досліджувати предмет можливо лише вивчаючи об'єкт, оскільки він (предмет) є складовою об'єкта. Відзначені відносини можуть виникати між суб'єктами комплаєнсу щодо відповідності нормативним документам, стандартам та іншій документації. Крім того, бачимо, що першочерговою метою, у напрямі якої й реалізуються відносини між суб'єктами, є мінімізація ризику.

Рисунок 1– **Місце комплаєнс-ризику у системі комплаєнсу**

Джерело: власна розробка авторів

Існування ризику, як постійного фактора, потребує від банку системного підходу до управління, а не окремих, непов'язаних між собою, рішень та дій. Наразі в сфері управління ризиками в банку окреме місце займають ті ризики, які важко кількісно оцінити. Серед таких ризиків, перш за все, виділяють комплаєнс-ризик. Втрата ділової репутації та іміджу, ризики, які мають політико-правовий характер, операційний ризик, стратегічний ризик, ризики форс-мажорних обставин є серйозною проблемою для більшості вітчизняних банків. Комплаєнс-ризик є притаманним для усіх сфер діяльності банківської установи: будь-яким операціям (процедурам), процесам; банківським продуктам або послугам; підрозділам, у тому числі органам управління, виконавчим та іншим органам (системам) банку.

Управління комплаєнс-ризиком слід розглядати як важливий елемент системи ризик-менеджменту в банку, оскільки він певним чином пов'язаний з іншими видами ризиків. Більш того, на його виникнення можуть вплинути ці ризики або трансформуватися в комплаєнс-ризики.

Яскравим прикладом такої трансформації є помилка персоналу банку в укладанні документів щодо підозрілих фінансових операцій. За своєю природою це безпосередньо операційний ризик, який часто прирівнюють до комплаєнсу. Однак, в цій ситуації ризик трансформується в комплаєнс-ризик і обумовлює певні наслідки. За проведенням відповідної операції слідує наступне перетворення вже комплаєнс-ризику в ризик втрати ділової репутації. Відповідно, управління ризиком комплаєнс є найбільш ефективним, коли культура банку відповідає високим стандартам дотримання етики поведінки на всіх рівнях організації.

На нашу думку, комплаєнс-контроль як самостійна діяльність у банку – це сукупність заходів та засобів, направлених на виявлення, оцінку та відстеження проблемних ситуацій, які виникають під час реалізації комплаєнс-ризиків. Першочерговим завданням комплаєнс-контролю постає утворення системи контролю, яка зможе у повному обсязі попереджати, виявляти та управляти ризиками, відповідно до вставлених для банку вимог.

З метою запобігання конфліктів інтересів, захисту від незаконного розповсюдження інформації, керівництво банку має управляти потоками службової інформації. Аби мінімізувати реалізацію комплаєнс-ризику у цьому напрямі, банк має встановлювати чіткі правила для працівників банку при проведенні певних операцій, щодо обмеження передачі службової інформації іншим підрозділам або особам. Крім того, варто звернути увагу, що при виконанні своїх функцій банківська установа постійно взаємодіє з клієнтами. Саме тому співробітники банку мають надавати необхідну та відкриту інформацію клієнтам і попереджати про можливість появи ризиків.

У міжнародному контексті комплаєнс постає невіддільною частиною фінансових організацій, виробничих підприємств, медицини, торгівлі та інших сфер діяльності.

Рисунок 2 – **Структура витрат на комплаєнс у європейських фінансових організаціях за масштабом, 2019 рік**

Джерело: побудовано авторами за матеріалами [8]

Аналізуючи представлені на рис. 2 постійні та змінні витрати банків і небанківських установ ЄС на реалізацію функції комплаєнсу, нескладно помітити, що загалом упровадження та, особливо, підтримка належного функціонування підрозділу комплаєнсу для малих банків і фінансових установ є, часто суттєвою статтею операційних витрат, що обтяжують фінансовий результат і, відтак, знижують рентабельність. Порівняння середніх значень не ілюструє настільки ж істотної різниці, що можна пояснити певною мірою компенсацією математичних значень ефектом масштабу одиниць проведеного спостереження.

Крім того, у міжнародному банківському бізнесі все частіше звертаються до технологій штучного інтелекту й аналітики, щоб підтримувати та розвивати підрозділ нормативного регулювання та відповідності [9]. Відзначимо, що застосування таких інструментів дозволяє більш швидко, і в той самий час рентабельно, підтримувати ключові аспекти комплаєнсу.

Висновок. Таким чином, аналіз теоретичних основ банківського комплаєнсу дозволив встановити сутність і організаційно-методичні засади формування системи комплаєнсу в сучасному банку. Головна мета запровадження комплаєнсу постає в мінімізації ризику

залучення у процеси, які можуть призвести до різних видів втрат та одночасне підвищення ефективності діяльності, збільшення конкурентоспроможності й інвестиційної привабливості.

Пропри того, що витрати на комплаєнс є виправданими, надалі банки продовжують розробляти стратегії, які скорочують витрати, але при цьому дозволяють підтримувати надійну систему комплаєнсу. Україна зараз знаходиться на початковому етапі впровадження й адаптації цього напряму. Вітчизняним банкам слід звернути увагу на теперішню практику банківських установ провідних країн світу в галузі комплаєнс-ризик-менеджменту. Використання міжнародного досвіду в межах управління комплаєнс-ризиком дозволить підвищити оперативність та ефективність банківської установи. Необхідність доведення значення комплаєнсу як обов'язкової компоненти забезпечення конкурентоспроможності фінансової установи зумовлює подальше дослідження принципових положень міжнародних стандартів щодо організації та роботи комплаєнс-офісу.

Обґрунтовано місце комплаєнсу в системі ризик-менеджменту банку, що є інтегральною та невіддільною частиною механізму управління ризиками, спрямованою на забезпечення відповідності діяльності банку законодавчим і стандартизаційним вимогам.

Література:

1. Калініченко Л. Л. Теоретичні аспекти функціонування комплаєнсу у вітчизняних банках. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки*. 2014. Вип. 6. Ч. 4. С. 242–245.
2. Сарахман О. М., Козьол В. Функціонування комплаєнс-контролю у вітчизняній банківській справі. *Бухгалтерський облік, аналіз і аудит*. 2015. Вип. 2 (112). С. 87-90.
3. *Система ризик-менеджменту в банках: теоретичні та методологічні аспекти*: монографія. За ред. В. В. Коваленко. Одеса : ОНЕУ, 2017. 304 с.
4. Цюцяк А. Л. Впровадження системи комплаєнс-контролю у вітчизняну систему незалежного фінансового контролю та аудиту. *Науково-інформаційний вісник «Економіка»*. 2011. № 3. С. 200-206.
5. Перерва П. Г., Коциски Д., Верешне Шомоши М., Кобелева Т. А. *Комплаенс программа промышленного предприятия* : учебник. Харьков–Мишкольц: НТУ «ХПИ», 2019. 689 с.
6. Griffith Sean J. Corporate Governance in an Era of Compliance. *William & Mary Law Review,* 2016. Vol. 57. No. 6; *Fordham Law Legal Studies Research Paper*. № 2766661. URL : https://ssrn.com/abstract=2766661 (дата звернення : 05.02.2021 р.)
7. Misha E. The Compliance Function in Banks and the Need for Increasing and Strengthening its Role – Lessons Learned from Practice. *European Journal of Sustainable Development*, 2016. Vol. 5. No. 2. pp. 171-180. DOI : 10.14207/ejsd.2016.v5n2p171
8. Study on the costs of compliance for the financial sector. URL : https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/4b62e682-4e0f-11ea-aece-01aa75ed71a1 (дата звернення : 07.02.2021 р.)
9. The True Cost of Compliance with Data Protection Regulations (2017) *Ponemon Institute*. URL : https://dynamic.globalscape.com/files/Whitepaper-The-True-Cost-of-Compliance-with-Data-Protection-Regulations.pdf (дата звернення : 07.02.2021 р.)
10. Zulfikar R., Lukviarman N., Suhardjanto D., Ismail T., Dwi Astuti K., and Meutia M. (2020) Corporate Governance Compliance in Banking Industry: The Role of the Board. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, Vol. 6 (4), No. 137. URL : https://www.mdpi.com/2199-8531/6/4/137. DOI: 10.3390/joitmc6040137 (дата звернення : 07.02.2021 р.)

References:

1. Kalinichenko, L. L. (2014). Theoretical aspects of compliance in domestic banks. *Naukovyj visnyk Khersonsjkogho derzhavnogho universytetu*. Serija : Ekonomichni nauky, 6 (4), 242-245 [in Ukrainian].
2. Sarakhman, O. M. & Kozjol, V. (2015). Functioning of compliance control in domestic banking. *Bukhghaltersjkyj oblik, analiz i audit*, 2 (112), 87-90 [in Ukrainian].
3. Kovalenko, V. V. (2017). Risk management system in banks : theoretical and methodological aspects. Odesa : ONEU [in Ukrainian].
4. Cjucjak, A. L. (2011). The implementation of the compliance control in the domestic system of independent financial control and audit. *Naukovo-informacijnyj visnyk «Ekonomika»*, 3, 200-206 [in Ukrainian].
5. Pererva, P. Gh., Kocysky, D., Vereshne Shomoshy, M. & Kobeleva, T. A. (2019). Compliance program of an industrial enterprise. Kharjkov–Myshkoljc : NTU «KhPY», 689 [in Russ.].
6. Griffith Sean, J. (2016). Corporate Governance in an Era of Compliance. *William & Mary Law Review*. Vol. 57. No. 6; *Fordham Law Legal Studies Research Paper*. № 2766661. Retrieved from : https://ssrn.com/abstract=2766661 [in English].
7. Misha, E. (2016). The Compliance Function in Banks and the Need for Increasing and Strengthening its Role – Lessons Learned from Practice. *European Journal of Sustainable Development*, Vol. 5, No. 2, pp. 171-180. DOI: 10.14207/ejsd.2016.v5n2p171 [in English].
8. Study on the costs of compliance for the financial sector. Retrieved from : https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/4b62e682-4e0f-11ea-aece-01aa75ed71a1 [in English].
9. The True Cost of Compliance with Data Protection Regulations (2017). *Ponemon Institute*. URL: https://dynamic.globalscape.com/files/Whitepaper-The-True-Cost-of-Compliance-with-Data-Protection-Regulations.pdf [in English].
10. Zulfikar, R., Lukviarman, N., Suhardjanto, D., Ismail, T., Dwi Astuti, K., and Meutia, M. (2020). Corporate Governance Compliance in Banking Industry: The Role of the Board. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, Vol. 6 (4), No. 137. Retrieved from : https://www.mdpi.com/2199-8531/6/4/137. DOI: 10.3390/joitmc6040137 [in English].

Ця робота ліцензована Creative Commons Attribution 4.0 International License